

Експериментите на Милграм

Накратко казано, изследванията на Милграм са предназначени да определят до каква степен обикновените хора биха причинили болка на непознати, просто защото някаква „авторитетна“ личност им е казала да направят това. Пълното описание на експериментите и резултатите ще откриете в книгата на д-р Милграм „Подчинение на авторитета“. По-долу следва кратък обзор на неговите експерименти и изводи.

На доброволците, помолени да участват в експеримента, им е обяснено, че това е експеримент за тестване на запаметяването. Под ръководството на учен („авторитет“), един човек е завързан за стол и към него са прикрепени електроди, а другият – истинското опитно лице – седи пред машина за генериране на шокове. На човека пред шок-генератора е казано, че целта е да се изследва, дали причиняването на шок на друг човек, когато той даде погрешен отговор на въпрос за запаметяване, ще окаже влияние върху неговата способност да запаметява. Истинската цел обаче е да се изследва до каква степен човекът пред шок-генератора би причинил болка на невинен непознат човек, просто защото някой в ролята на „авторитет“ му е казал да направи това. Шок-генераторът има табло с превключватели на напрежение до 450 волта, а от човека, който причинява шоковете, се очаква да увеличава напрежението и да причинява следващ шок всеки път, когато подложеният на шокове даде погрешен отговор. Всъщност, той е актьор и по време на тестовете изобщо не е подлаган на шокове, а при дадено напрежение надава викове на болка, оплаква се от проблеми със сърцето, настоява да се спре експериментът, крещи, молейки милост, а накрая остава безмълвен (изпаднал в безсъзнание или мъртъв). Освен това, в горна-

та част на таблото с превключватели на напрежение на шок-генератора са поставени красноречиви табелки за опасност.

Резултатите от експеримента шокирали дори д-р Милграм. Накратко казано, значително мнозинство от участващите в експеримента, приблизително две трети, продължават експеримента чак до края, причинявайки, както те си мислели, мъчително болезнени – ако не смъртоносни – шокове на абсолютно непознати хора, независимо от крясъците от силна болка, виковете за милост, дори безсъзнанието или смъртта на (мнимата) жертва. Самият д-р Милграм кратко и ясно обобщава направения извод:

„Наблюдава се как добри хора с шокираща последователност се подчиняват на исканията на авторитета и извършват действия, които са коравосърдечни и жестоки... Значителна част от хората правят онова, което им се казва да направят, независимо от съдържанието на действието и без ограничение от съвестта, дотогава, докато разбират, че заповедта се дава от легитимен авторитет“.

Важно е да се отбележи, че в експериментите няма заплаха, че човекът, който причинява шоковете, ще бъде наказан, ако не се подчини, нито пък е обещана специална награда за подчинение. Така че резултатите показват, че един обикновен човек може да причини болка на някой друг, не просто за да „спаси собствения си задник“ или за да получи по някакъв начин облага за себе си. Напротив, резултатите показват, че повечето хора ще причинят мъчително болка и дори смърт на невинен непознат човек не по друга причина, а защото някакъв въображаем „авторитет“ им е казал да направят това.

Този момент не може да бъде преувеличен: съществува определена *вяра*, която води дотам, че добри по

начало хора извършват лоши неща, дори отвратителни злодеяния. Дори зверствата на хитлеровия Трети райх не са резултат от действия на милиони зли хора, а на една малка шепа наистина зли хора, които са получили постове на „авторитети“, и милиони покорни хора, които просто правят онова, което въображаемият „авторитет“ им каже да правят. В книгата си за висшия хитлеристки бюрократ Адолф Айхман (наричан понякога „архитектът на Холокоста“), авторката Хана Аренд използва фразата „баналността на злото“, когато става дума за това, че по-голяма част от злото не е резултат от лична злонамереност или омраза, а е просто резултат от сляпо подчинение – хората се отказват от свободните си разум и преценка в полза на безмозъчно робуване на въображаем „авторитет“.

Интересно е, че и книгата на Аренд, и експериментите на д-р Милграм подражиха много хора. Причината е проста: на хората, които са научени да уважават „авторитета“ и които са научени, че подчинението е добродетел и че сътрудничеството с „авторитет“ е това, което ни прави цивилизовани, не им харесва да чуят истината, че истинските злодеи с цялата им злонамереност и омраза представляват далеч *по-малка* опасност за човечеството от *добрите* по принцип хора, които вярват в „авторитета“. Всеки, който честно проучи резултатите от експериментите на д-р Милграм, не може да избяга от този факт от реалността. Но освен главният урок, който се научава от експериментите на Милграм – че повечето хора умишлено ще причинят болка на други хора, ако въображаем „авторитет“ им каже да направят това – няколко други извода от работата на Милграм заслужават внимание:

1) Много от участниците в експеримента показват признаци на стрес, чувство за вина и терзания, докато причиняват болка на други хора, но въпреки това продължават

да извършват това. Този факт показва, че те не са просто опасни садисти, чакащи да намерят оправдание, за да причинят болка на други хора; те не изпитват удоволствие, когато правят това. Нещо повече, това показва, че хората *са знаели*, че вършат нещо неправилно и въпреки това го извършват, защото „авторитетът“ им е казал да го извършат. Някои участници протестират, молят да им разрешат да спрат, треперят неконтролируемо, дори плачат, обаче повечето продължават до края на експеримента. Изводът едва ли би могъл да бъде по-очевиден: *Вярата в „авторитета“ кара добри хора да вършат злини.*

2) Нивото на доходите, степента на образованието, възрастта и полът на участника, както и други демографски фактори, като че ли оказват малко или никакво влияние върху резултатите. От статистическа гледна точка една богата, културна и образована млада жена ще се подчини на авторитарни команди да причини болка на друг човек със същата готовност, с която ще направи това един неграмотен и беден общ работник. Общото за всички, които са продължили до края на експеримента, е това, че те (очевидно) вярват в „авторитета“. Освен това, посланието, което научаваме, колкото и обезпокоително да е то, е логически неизбежно: *Независимо от почти всеки друг фактор, вярата в авторитета превръща добрите хора в агенти на злото.*

3) Обикновеният човек, когато му опишат експеримента без резултатите, прави предположение, че състраданието и съвестта на повечето хора биха им попречили да продължат до края на целия експеримент. Професионални психиатри правят прогноза, че само един на хиляда би се подчинявал до края на експеримента, докато в реалността това са 65%. А когато един обикновен човек, който в действителност не е тестван, бъде попитан дали лично той

би стигнал до края на изследването, ако бъде подложен на тест, той обикновено ще настоява, че не би стигнал. Обаче мнозинството стига до края. Освен това, посланието е обезпокоително, но неоспоримо: *Почти всеки страшно подценява степента, до която вярата, дори своята собствена, в „авторитета“ може да бъде използвана, за да бъдат убедени добри хора да извършат злини.*

4) Д-р Милграм също достига до извода, че някои от участниците в теста, противно на всякаква логика, за резултатите от своето сляпо подчинение решително обвиняват *жертвата*: този, върху който са прилагани шоковете. С други думи, в резултат на някакво изкривено мислене, някои от онези, които прилагат шоковете, си въобразяват, че този, върху който са прилагани шоковете, е по някакъв начин виновен за своето собствено страдание. Като имаме това пред вид, не трябва да се изненадваме, когато полицейски служители бъдат заловени, че използват физическо насилие срещу невинни граждани, или когато войници бъдат заловени да тероризират или убиват цивилни, или когато охранители в затвор бъдат заловени да изтезават затворници, в своя защита те често обвиняват *жертвата*, независимо от това до каква степен тези авторитарни агресори трябва да изопачат истината и логиката, за да направят това.

Интересно е, че макар на Нюрнбергския процес оправданието „просто изпълнявах заповеди“ да не се приема като сериозно извинение за това, което нацистите са направили, то все още е стандартен отговор на безброй войници, полицаи, данъчни служители, бюрократи и други представители на „авторитета“, когато моралът на тяхното поведение бъде поставен под въпрос. Както в експериментите на Милграм, така и при безброй злоупотреби с власт в реалния живот, онези, които преднамерено причи-

няват болка на други хора, просто се облягат на стандартното оправдание, твърдейки, че не носят персонална отговорност, защото те просто изпълнявали заповеди. В експериментите на Милграм няколко участници дори директно попитали „авторитета“ кой от тях носи отговорност за това, което се случва. Когато „авторитетът“ казва, че той е човекът, който носи отговорност, повечето от участниците продължават, без повече да обсъждат въпроса, явно успокоени от схващането, че каквото и да се случи след този момент нататък, няма да е тяхна грешка и на тях няма да им се търси отговорност. И отново, трудно е да убегне посланието: *Вярата в „авторитета“ позволява на добри по принцип хора да се разграничат от злодеянията, които самите те вършат, и ги освобождава от всякакво чувство за персонална отговорност.*

5) Когато на този, който причинява шоковете, му бъде предоставена свободата да избира какво напрежение да използва, той много рядко ще превиши 150 волта – момента, в който онзи, който уж е подложен на шокове, казва, че не иска да продължи. Много важно е да се отбележи, че до този момент – почти всички участници стигат до този момент – подложеният на шокове издава стонове от болка, но не моли експериментът да бъде спрял. В резултат на това, онзи, който причинява шоковете, съвсем логично би заключил, че подложеният на шокове е приел споразумението и че до този момент участва все още по свое желание. Интересно е, че от няколкото участника, които не стигат до края, повечето от тях спират веднага, щом подложеният на шокове каже, че иска да прекрати участието си. Това би могло да се нарече „либертарианска граница“, понеже щом подложеният на шокове помили да бъде отвързан, за онзи, който прилага шоковете, това да продължи представлява във всеки случай прилагане на наси-

лие срещу друг човек – нещо, на което именно либертарианците се противопоставят.

За съжаление, онези, които спират на „либертарианската граница“, са само едно малко малцинство от населението. Що се отнася до останалите, резултатите са обезпокоително ясни: от хората, които по повелята на „авторитета“ биха причинили шокове на някой, който спокойно казва: „Аз не искам повече да правя това“, повечето биха продължили, причинявайки болка, дори ако жертвата крещи от силни болки. Дали това става така, защото повечето от хората са зли? Не. Това става така, защото те са възпитани да правят онова, което им се казва, и защото им е втъплено най-опасното от всички суеверия: вярата в „авторитета“.

Трябва да се отбележи, че дори д-р Милграм не може да избяга от собствената си индоктринация с култа към „авторитета“. Макар и бегло и с много кратък коментар, той изказва мнението, че *„не можем да имаме общество без някаква структура на авторитет“*. Той прави слаб опит да защити обучението в подчинение на „авторитета“, като казва: *„Подчинението често е рационално. Има смисъл да се спазват лекарските нареждания и пътните знаци, както и да се изпразни сградата, когато полицията ни информира за бомбена заплаха“*. Обаче нито един от тези примери всъщност не изисква и не оправдава вярата в „авторитета“. Въпреки начина, по който хората често се изразяват, лекарите не издават „нареждания“. Те са „авторитети“ в смисъл, че са компетентни в областта на медицината, но не в смисъл, че имат каквото и да е право да управляват. Що се отнася до другите примери, главната причина да се спазват правилата за движение по пътищата или да се изпразни сграда, в която има бомба, не е затова, че подчинението пред „авторитет“ е добродетел, а защото

алтернативата е нараняване или смърт. Ако някой не-авторитет измъкне бомба изпод седалката си, вдигне я, за да я видят всички, и извика: „Бомба! Хайде да изчезваме!“, другите хора *биха* ли останали по местата си, защото този човек не е приет за „авторитет“? Разбира се, че не. И ако „Властта“ отмени „закона“, който казва от коя страна на пътя всеки трябва да се движи с колата си, ще започнат ли хората да карат от която страна на пътя им падне? Разбира се, че не. Те ще продължат да се движат от правилната страна, защото не *искат* да се сблъскват едни с други. И така, въпреки че д-р Милграм упорито поддържа схващането, че вярата в „авторитета“ понякога е необходима и добра, той не предлага рационален аргумент в подкрепа на такова твърдение. Доказателство за силата на мита за „авторитета“ е това, че дори някой, който е бил свидетел на онова, на което е бил свидетел д-р Милграм, все още не е в състояние да се отърси от това суеверие.

След като д-р Милграм публикува своите открития, мнозина бяха шокирани и ужасени от степента, до която нормални хора желаят да причинят болка или смърт на невинни непознати, когато са инструктирани да направят това от въображаем „авторитет“. Подобни тестове, извършени след експериментите на д-р Милграм, са дали подобни резултати, което продължава да шокира някои хора. Обаче резултатите не трябва да изненадват никого, който има поглед върху това как се отглеждат повечето човешки същества.